

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

Commissie van Redactie:

Mr. J. VAN KUYK ('s-Gravenhage),

Dr. W. F. BAX (Amsterdam),

Dr. J. W. A. VAN HENGEL (Utrecht),

Dr. J. H. JONGKEES (Bussum).

XXXIII-XXXIV 1946-1947,

EERSTE GEDEELTE.

AMSTERDAM

UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP

1947

DE ZINKEN PASMUNT

door

Dr J. W. A. VAN HENGEL

De tweede wereldoorlog heeft, zulks in tegenstelling met zijn voorganger, een ruïneuzen invloed gehad op het Nederlandsche Muntwezen. Immers, de zoo vertrouwde zilveren, nikkelen en bronzen munten verdwenen tegen het einde van het tweede oorlogsjaar (1941) door verschillende oorzaken waarop hier niet nader zal worden ingegaan, allengs uit de circulatie en het werd, om het betalingsverkeer niet te ontwrichten, een gebiedende eisch althans voor de coupures van 25 cent en daar beneden andere stukken in de plaats te stellen.

Als keuze voor het metaal bleef hier slechts zink over, daar de voorraden der gebruikelijke muntmetalen door de omvangrijke aanmuntingen in de voorafgaande maanden geheel uitgeput waren. Er werd besloten stukken van 25-, 10-, 5-, $2\frac{1}{2}$ - en 1-cent te doen vervaardigen, waarbij men het 5-centstuk in zijn bekenden vierkanten vorm wenschte te handhaven. Daar de overige 4 coupures alle thans uit hetzelfde metaal moesten worden vervaardigd, dienden de diameters met de opeenvolgende waarden dezer coupures toe te nemen. Hiervoor zijn gekozen voor het 1-, $2\frac{1}{2}$ -, 10- en 25-centstuk de diameters van resp. 17, 20, 22 en 26 mm. Ter meerdere onderscheiding werd besloten de cent en het dubbeltje te kartelen en de cent en het $2\frac{1}{2}$ -centstuk van een doorboring te voorzien.

Na het opstellen van dit schema moest omgezien worden naar een kunstenaar, die voor de munten de gewenschte Germaansche symbolen zou kunnen ontwerpen, immers, sinds begin 1941 was het Departement van Financiën onder de beproefde N.S.B.-leiding

van Mr. Rost van Tonningen geplaatst. Aan den Hoofdredacteur van het weekblad „Storm” der Nederl. SS, Nico de Haas, viel de eer te beurt met deze opdracht te worden belast. De door hem verstrekte toelichting bij de geteekende ontwerpen volgt hier:

„De vijf munten vertoonen een reeks van symbolische voorstellingen waarbij zooveel mogelijk allegorische uiterlijkheden zijn vermeden en zoo diep mogelijk teruggegrepen is op oorspronkelijk Nederlandsche zinnebeelden. Wat den beschouwer op het eerste gezicht verborgen blijft is, dat wij hier steeds met variaties van een zelfde idee te maken hebben.

Alle vijf de munten dragen namelijk min of meer verborgen een zonnelymbol, hetgeen in dezen tijd de uitdrukking moge zijn van ons aller hoop op een groote toekomst voor ons volk en tevens voor ons Godsvertrouwen. Wat de beeldenaren betreft het volgende: Het eerste en zeer algemeene zinnebeeld is dat van het rechtekruis \dagger , hier in een typisch Nederlandsche schrijfwijze weergegeven \ddagger zooals het steeds weer in onze vaderlandsche volkskunst voorkomt. Door de toevoeging van twee zonnevogeltjes is dit zinnebeeld van bijzondere beteekenis en speciaal gedacht als uitdrukking van het Frankische deel van ons volk.

Als tweede beeldenaar is het „oelebord” verwerkt, het vermaarde Friesche stamsymbool, dat heden nog door heel het Friesche land wordt aangetroffen in duizend variaties. Ook hier een paar zonnevogels, ditmaal als zwanen gekarakteriseerd, die de tulp of driespruit flankeeren, het zinnebeeld van het onverwoestbare leven van ons volk.

De derde beeldenaar is gewijd aan den derden stam van ons volk, de Saksen, en toont dan ook het eveneens nog door heel het Saksenland levende zinnebeeld het Saksenros, hier op de meest gangbare manier van onze volkskunst afgebeeld. Zoo vormen deze drie lagere muntwaarden een merkwaardige eenheid: zij zijn de drie stam-elementen van ons volk en alle drie ontleend aan de vormen der volkskunst en alle drie tevens zonnelymboden.

De beide hogere waarden, namelijk schip en boom zijn met de eerste drie ten nauwste verbonden.

De boom, in de schoone gestalte van de „Drie Kruinen Boom”

is zoowel het zinnebeeld van de kracht en de hoogheid van onzen stam als van de vrijheid in volkschen zin. Deze boom siert de wapens onzer oude vaderlandsche geslachten, het volk danste er rond en plantte deze boomen, vergezeld van zegewenschen. Ook op onze munt zal ieder hem verstaan. Het schip is voor ons niet meer in de eerste plaats een zonnelymbol, maar meer het zinnebeeld van onze speciale geaardheid als zeevarend volk en van het harde maar ongebroken leven aan deze kusten.

Het mocht naast het *landsymbool*: de Boom, als *waterzinnebeeld* niet ontbreken.

De becijferde zijden vertoonen als versiering een paar eenvoudige motieven, die aan den boeren- en zeemansaad van ons volk zijn ontleend: golven en korenaren". (Fig. 1).

Nadat aldus de gegevens, benoodigd om tot den aanmaak van stempels te kunnen overgaan, bekend waren geworden, kon in Augustus 1941 de vervaardiging hiervan een aanvang nemen.

Alvorens met de aanmunting te beginnen zijn eenige proefslagen aan den Secretaris-Generaal voorgelegd, die zich speciaal met

den beeldenaar van het 10-centstuk zeer ingenomen verklaarde, terwijl ter meerdere accentueering van den beeldenaar op de voorzijde van het 2½-centstuk, de daarop voorkomende zwanen van een contourlijn dienden te worden voorzien.

Medio September nam de muntslag, uitgevoerd in 3-ploegendienst, een aanvang om in dit tempo tot begin Augustus 1942 te worden voortgezet. Begin November 1941 vond er echter een wel zeer merkwaardige onderbreking plaats. Het Departement van Financiën moest toen n.l. proefexemplaren van alle vijf coupures aan den Rijks-Commissaris voorleggen en deze keurde het 10-, 2½- en 1-centstuk af! Als motieven worden genoemd de feiten dat de beeldenaar van het 10-centstuk, de driekruinenboom, niet Germaansch was(!), terwijl de doorboringen in het 2½- en 1-centstuk en de zonnevogeltjes op het laatste „Kitsch” waren.

Inmiddels waren meer dan 53 miljoen exemplaren der thans afgekeurde munten geslagen en in zakjes afgeteld, welke tengevolge van bovengenoemde beslissing weer in de smeltkroes konden worden teruggestort (gewicht meer dan 157000 kg zink).

Voor den drie-kruinen-boom diende een nieuwe beeldenaar te komen, waarin door Nico de Haas voorzien werd door een tekening, vertoonende een driespruit. Volgens zijn toelichting is dit „een zeer verbreid Germaansch-Nederlandsch zinnebeeld, dat in onze volkskunst voor de oude Man-rune staat; de weergave in de gedaante van de tulpen-driespruit vormt een heilsteecken dat kracht en vruchtbaarheid voor volk en bodem beduidt”. In December kon opnieuw met den aanmaak van dubbeltjes, thans met den nieuwen beeldenaar, worden begonnen.

Voor het 2½- en 1-centstuk werd de wijziging langs meer eenvoudigen weg verkregen. Allereerst werd de doorboring verwijderd, alsmede de zonnevogeltjes op het 1-centstuk. De aldus vervaardigde proefslagen vertoonden echter op de tegenzijde nog steeds de cirkelvormige contour welke vroeger de doorboring omgaf, aldus den indruk wekkende van een 20½-cent en een 10-cent te zijn. Nadat vervolgens dit cirkeltje verwijderd was, bleef een ledig vlak over dat om aesthetische reden(!) opvulling vereischte. Dit is toen verkregen door de op de origineele stukken

voorkomende 3 golfjes naar het centrum door te trekken en met een vierde golfjeslijn aan te vullen. (Fig. 2).

De aldus gewijzigde stempels konden den toets der kritiek van den bezetter doorstaan, zoodat de aanmuntingen van het 2½- en 1-centstuk na deze wijzigingen werden hervat. Het zal geen toelichting behoeven dat door een en ander het oorspronkelijke productie-programma danig in de war was gestuurd. De klachten over gebrek aan pasmunt in de circulatie namen dan ook hand over hand toe zoodat bij Besluit van den Secretaris-Generaal van het Departement van Financiën van 18 December 1941 (Ned. Staatscourant van 19 en 20 December 1941 No. 248) werd overgegaan tot invoering van den zinken stuiver; de invoering der 4 overige coupures geschiedde bij Besluit van 10 Januari 1942 (Ned. Staatscourant van 15 Januari 1942 No. 10).

De vervaardiging der 2½-centstukken zonder doorboring deed reeds vermoeden dat dit muntstuk nooit populair zou worden wegens het geringe onderscheid met het dubbeltje; een bevestiging bleek spoedig uit de naar verhouding geringe vraag naar deze coupure. In Februari 1942 is de aanmaak dan ook reeds beëindigd. De overige coupures stroomden in de circulatie in geleidelijk afnemend tempo tot aan het tijdstip der geldzuivering (October 1945), waarop een aanmerkelijke terugvloeiing naar het dépôt van 's Rijks Munt volgde.

Aan de aanmuntingen was reeds een gewelddadig einde ge-

komen in September 1944 toen de bezetters de voorraden zink in beslag namen en wegvoerden.

Ten besluite wordt onderstaand een overzicht der aanmuntingen gegeven, waarbij moet worden opgemerkt dat in het begin van een jaar van aanmunting veelal doorgemunt is op stempels van het voorafgaande jaar; hierdoor is b.v. het 2½-centstuk met jaartal 1942 slechts in zeer gering aantal aangemaakt, terwijl het jaartal 1944 uitsluitend op de centen voorkomt en niet op de dubbeltjes en stuivers, welke in datzelfde jaar zijn vervaardigd.

Jaar van aanmunting	25-cent-stuk	10-cent-stuk	5-cent-stuk	2½-cent-stuk	1-cent-stuk
1941	31.800.000	11.200.000	24.400.000	13.400.000	9.000.000
1942	26.400.000	103.600.000	13.600.000	14.400.000	249.800.000
1943	17.800.000	38.000.000	10.000.000	—	81.000.000
1944	—	1.600.000	3.000.000	—	33.800.000

In totaal zijn 682,8 miljoen stukken geslagen met een gewicht van circa 1.900.000 kg aan zink.

De drie-kruinen-boom verscheen eenigen tijd later, thans waarschijnlijk wel Germaansch, op den postzegel van 1½ cent weer ten tooneele, terwijl de driespruit op het zinken dubbeltje verdacht veel gelijkenis vertoont met den oud-Joodschen sikkil. (Fig. 3).

